

УДК 346.78:623

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.53>

Самосуд Ж.О.

здобувачка

Науково-дослідного інституту публічного права

ПРИНЦИПИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДПРИЄМЦІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ (УКРАЇНА, ПОЛЬЩА, ЧЕХІЯ)

Вступ. Принципи адміністративного права є основою для забезпечення прав і свобод підприємців у різних країнах, зокрема в Україні та державах-учасниках ЄС. Вони створюють рамки для законного та прозорого регулювання підприємницької діяльності. В Україні, як і в Польщі та Чехії, принцип верховенства права є фундаментальним елементом, що підтримує стабільність і передбачуваність у правовідносинах між підприємцями та державою. Принцип законності гарантує, що адміністративні органи діють у межах своїх повноважень, не допускаючи незаконного втручання в бізнес-діяльність. Принципи юридичної визначеності та пропорційності забезпечують стабільність нормативних актів, а також сприяють зменшенню надмірних регуляторних обмежень.

У той час, коли Україна прагне євроатлантичної інтеграції, важливість переймання європейських принципів належного врядування стає все більш актуальною. Європейські стандарти публічного адміністрування допомагають покращити прозорість, підзвітність і ефективність у державному регулюванні підприємництва. Принципи добросовісної конкуренції та рівності доступу до ринку підтримують здорову бізнес-середу, що сприяє чесній конкуренції. В умовах триваючого конфлікту в Україні є нагальна потреба в реформуванні адміністративно-правових принципів для зміцнення стійкості бізнесу та захисту підприємців від зовнішніх загроз. Науковий аналіз цих принципів є особливо актуальним, адже допомагає формувати ефек-

тивну правову політику, яка відповідає сучасним викликам і сприяє економічному розвитку України й інтеграції з європейськими країнами.

Огляд останніх досліджень. До певних аспектів проблеми публічного адміністрування забезпечення прав і законних інтересів підприємців у порівняльному аналізі звертали свою увагу вчені А. Берлач, А. Пухтецька, І. Бінько, В. Галуцько, В. Барвіненко, О. Деніга О., А. Курзава, А. Лоза, О. Буханевич, О. Ситников, С. Стеценко, С. Бевз, О. Савчук, М. Сідак, О. Тихомиров, Є. Чернецький та ін. Проте вони безпосередньо предмет нашого дослідження не аналізували. Отже, запропонована тема наукового дослідження є актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права, компаративістичного методу наукового пізнання та чинного законодавства України, Польщі й Чехії розкрити принципи публічного адміністрування забезпечення прав і законних інтересів підприємців.

Виклад основних положень: Згідно з теорією адміністративного права принципи адміністративного права є основоположними засадами, які регулюють діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення прав і свобод громадян та нормального функціонування суспільства й держави. Вони характеризуються як загальні та стабільні вимоги, що спрямовані на підтримку правопорядку, захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також на забез-

печення ефективної та прозорої діяльності адміністративних органів. Принципи адміністративного права виконують регуляторну роль, будучи орієнтиром для формування і розвитку адміністративно-правових норм та інститутів, а також для здійснення управлінських функцій. Їх прогресивність та ідеальність відображають сучасні потреби суспільства та створюють нормативний каркас, що сприяє утвердженню й захисту прав людини і громадянина, розвитку демократичного суспільства і правової держави [1].

На наш погляд, принципи адміністративного права поділяються на загальні та спеціальні. Серед загальних слід виділити європейські та національні. Проте треба відзначити, що вони є тісно переплетені між собою. Другі, як правило, формується на основі перших. Що стосується спеціальних принципів, то в аналізованій і нами сфері вони відображають засади загальні та спеціальні засади підприємницької діяльності аналізованих нами європейських держав.

Принципи Європейського адміністративного права відображають основоположні стандарти управління в країнах Європейського Союзу, які з часом сформувалися для забезпечення ефективного, прозорого і відповідального державного адміністрування [2]. Ці принципи створюють правові стандарти для національних адміністративних систем, особливо для країн, що прагнуть до інтеграції з ЄС, таких як Україна. Принцип законності передбачає, що діяльність адміністративних органів має базуватися на законах і бути обмеженою ними, що означає, що адміністрації можуть діяти тільки в межах своїх повноважень і зобов'язані дотримуватися закону в усіх своїх діях. Принцип юридичної визначеності гарантує, що законодавство є чітким, зрозумілим і передбачуваним для громадян і суб'єктів господарювання, що сприяє стабільності правового регулювання та впевненості громадян у своїх правах і обов'язках. Принцип недискримінації забороняє державним органам діяти з упередженням або

надавати привілеї певним групам чи особам, усі мають бути рівними перед законом, незалежно від громадянства, місця проживання чи інших особистих характеристик; принцип пропорційності означає, що адміністративні дії мають відповідати меті, для якої вони здійснюються, бути обґрунтованими й мінімально необхідними, не створюючи зайвих обмежень для осіб і підприємств; принцип права на захист гарантує, що громадяни мають право на справедливий процес і захист своїх прав перед адміністративними органами, що включає можливість оскарження рішень, вивчення доказів та участь у процесі. Принцип субсидіарності обмежує втручання наднаціональних органів лише тими випадками, коли питання не можуть бути ефективно вирішені на місцевому або національному рівнях, що забезпечує раціональний розподіл повноважень між різними рівнями влади; принцип прямої дії та застосування означає, що норми Європейського адміністративного права, якщо вони є частиною правового порядку, мають пряме застосування в національних правових системах держав-членів ЄС, що дозволяє національним судам і органам застосовувати такі норми навіть за відсутності аналогічних положень у національному законодавстві [3]. До загальних принципів адміністративного права в Україні відносять принцип верховенства права та його складові та принципи належного врядування.

Отже, загальні європейські та національні принципи публічного адміністрування забезпечення прав та законних інтересів підприємців є такими, що практично співпадають. Відповідно узагальнимо, що загальні принципи адміністративного права у сфері забезпечення прав і законних інтересів підприємців ґрунтуються на основних засадах, які гарантують сприятливе правове середовище для ведення бізнесу, де кожний із принципів відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності та передбачуваності регуляторного процесу. Найважливішим є принцип верховенства права, який передбачає, що адміністративні

органи мають діяти виключно в межах своїх повноважень і відповідно до закону, що створює чіткі правові орієнтири для підприємців та дозволяє уникати необґрунтованого втручання з боку держави. До принципу верховенства права належить також принцип юридичної визначеності, який гарантує стабільність, зрозумілість і передбачуваність правових норм, що регулюють підприємницьку діяльність, що дозволяє підприємцям уникати правових ризиків і здійснювати свої обов'язки без надмірного регуляторного тиску. Іншим важливим елементом є принципи належного врядування, які забезпечують правомірність адміністративної діяльності стосовно до підприємців. Принцип недискримінації сприяє рівним умовам для всіх підприємців незалежно від їх статусу, що унеможливорює надання привілеїв окремим суб'єктам господарювання, а це у свою чергу сприяє здоровій конкуренції та створює рівні можливості для всіх учасників ринку. Принцип пропорційності гарантує, що адміністративні заходи є адекватними та не накладають зайвих обмежень на підприємницьку діяльність, що дозволяє підприємцям реалізовувати свої права без надмірного впливу з боку держави. Важливим елементом належного врядування є також принцип права на захист, який забезпечує підприємцям право захищати свої інтереси в разі адміністративних конфліктів, включаючи можливість оскарження рішень адміністративних органів та участь у процесах, що їх стосуються, що підвищує рівень довіри до цих органів і захищає підприємців від несправедливих рішень. Принцип субсидіарності забезпечує вирішення питань на найнижчому можливому рівні управління, що дозволяє місцевим органам краще розуміти специфіку потреб підприємців і приймати ефективні рішення, мінімізуючи втручання вищих органів, особливо в питаннях, які можуть вирішуватися локально. Принцип прямої дії норм Європейського Союзу в повному обсязі стосується Польщі та Чехії й тільки обмежено – України, що дає можли-

вість підприємцям цих країн користуватися перевагами європейського адміністративного права, забезпечуючи інтеграцію в європейський ринок і гармонізацію національних правил з міжнародними стандартами.

Переходячи до аналізу спеціальних принципів підприємницької діяльності слід відзначити, що, на думку С. Бевз, вони застосовуються до адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні, включають такі ключові положення принципу верховенства права, який вимагає, щоб усі правовідносини між підприємцями та публічними органами ґрунтувалися на Конституції України, яка гарантує права й свободи людини та громадянина й визначає правові межі державного втручання у господарську діяльність. Принцип законності забезпечує, що державні органи діють виключно в межах своїх повноважень, визначених законодавством, а підприємці мають право на захист від незаконного втручання держави. Принцип юридичної визначеності передбачає, що всі правила та норми, які регулюють підприємницьку діяльність, мають бути чіткими, прозорими та передбачуваними, що сприяє стабільності в економічному середовищі та дозволяє підприємцям планувати свою діяльність. Принцип прозорості зобов'язує державні органи інформувати підприємців про всі норми та рішення, які можуть вплинути на їхню діяльність, що підвищує довіру до державних інституцій. Принцип пропорційності встановлює, що обмеження з боку держави щодо підприємницької діяльності мають бути обґрунтованими й відповідати меті, для якої вони вводяться, не створюючи зайвих перешкод для бізнесу; принцип субсидіарності, характерний для наднаціональних систем, передбачає, що державні органи мають втручатися у господарську діяльність лише тоді, коли питання не можуть бути ефективно вирішені на місцевому рівні або самими підприємцями. Принцип належного врядування покладає на державні органи обов'язок діяти

в інтересах суспільства, забезпечуючи чесне й належне адміністрування та ефективне забезпечення прав підприємців; принцип недискримінації гарантує, що всі підприємці мають бути рівними перед законом незалежно від форми власності чи розміру бізнесу, забезпечуючи рівні можливості для всіх суб'єктів господарювання на ринку; принцип добросовісної конкуренції як важливий аспект державного регулювання передбачає підтримку добросовісної конкуренції, а державні органи мають вживати заходів проти недобросовісних практик і забезпечувати захист ринкових механізмів [4].

Звертаючись до нормативного матеріалу зазначених країн, визначаємо, що права та законні інтереси підприємців у Чехії відповідно до Хартії основних прав і свобод базуються на засадах права на підприємницьку діяльність, яке забезпечує кожному можливість вільного вибору професії та зайняття підприємництвом, водночас закон може передбачати обмеження для окремих професій і видів діяльності, зокрема для іноземців. Право на об'єднання з метою захисту економічних інтересів дозволяє всім підприємцям створювати профспілки, які функціонують незалежно від держави, причому їх кількість не обмежується, а обмеження діяльності можуть застосовуватися лише для захисту безпеки та громадського порядку, право на страйк також гарантоване. Працівники мають право на справедливу винагороду за свою працю та належні умови праці, причому деталі цього захисту регулюються законом, жінки, неповнолітні та люди з інвалідністю мають право на підвищений захист здоров'я на робочому місці та особливі умови праці, а також на допомогу у професійній підготовці [5].

Засади правового господарського порядку в Україні включають право власності народу на природні ресурси, реалізацію якого забезпечують органи державної влади та місцевого самоврядування. Державний захист прав усіх суб'єктів власності та господарювання з акцентом на соціальну спрямованість економіки та недопущення шкоди від використання власності. Рів-

ність усіх суб'єктів права власності перед законом і непорушність права приватної власності; економічну багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, якщо це не заборонено законом. Державний захист конкуренції, недопущення монополізму і недобросовісної конкуренції, законодавче регулювання правил конкуренції; забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги; створення належних умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне міжнародне співробітництво; визнання верховенства права як основи правового порядку. Принципи господарювання в Україні включають забезпечення економічної багатоманітності та рівного захисту державою всіх суб'єктів господарювання, свободу підприємницької діяльності в межах закону, вільний рух капіталів, товарів і послуг. Обмежене державне регулювання для забезпечення соціальної спрямованості економіки та добросовісної конкуренції, екологічного захисту, захисту прав споживачів і безпеки, захист національного товаровиробника та заборону незаконного втручання державних органів і посадових осіб у господарські відносини. Принципи підприємницької діяльності в Україні включають вільний вибір підприємцем видів діяльності; самостійне формування планів, вибір постачальників і споживачів, залучення ресурсів та встановлення цін згідно з законом; вільний найм працівників; комерційний розрахунок і власний ризик. Вільне розпорядження прибутком після сплати всіх обов'язкових платежів; самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності та використання валютної виручки на власний розсуд [6].

Принципи ведення бізнесу в Польщі ґрунтуються на свободі підприємницької діяльності, що дозволяє кожному на рівних умовах відкривати справу за власним бажанням. Водночас існують суб'єктивні обмеження (хто може займатися підприємницькою діяльністю) та об'єктивні обмеження (умови для здійснення певних видів діяльності). Найпопулярніші форми бізнесу – індивідуальні підприємства та комерційні товариства, як-от

товариства з обмеженою відповідальністю та повні товариства. Відкриття, організація, діяльність, злиття, поділ, ліквідація та трансформація товариств регулюються Кодексом господарських товариств та законом про реєстрацію бізнесу [7]. Засади підприємницької діяльності в Польщі згідно з новим законом включають принцип свободи підприємницької діяльності, що дозволяє суб'єктам господарювання вільно починати, вести та припинити діяльність без примусу та дискримінації; принцип «дозволено те, що не заборонено законом», який надає підприємцям впевненість, що обмеження ведення бізнесу мають бути чітко визначені законодавством; принцип чесної конкуренції, що передбачає дотримання добрих звичаїв та законних інтересів інших підприємців і споживачів; презумпцію чесності підприємця, яка зобов'язує державні органи не припускати попередньо недобросовісності підприємця, за винятком випадків, де це вимагають суспільні інтереси або захист третіх осіб; а також принцип дружнього тлумачення нормативних актів, за яким підприємець має право на тлумачення неясних положень на свою користь [8].

Висновки: Отже, все вищезазначене в цій статті дає можливість сформулювати загальні риси та особливості спеціальних принципів публічного адміністрування, які забезпечують права й законні інтереси підприємців в Україні, Польщі та Чехії, виділяючи кілька ключових аспектів: В усіх трьох країнах діє принцип верховенства права, який передбачає, що всі правовідносини між підприємцями та державними органами ґрунтуються на дотриманні законодавства, що забезпечує правову стабільність та передбачуваність. Принцип законності визначає, що адміністративні органи діють у межах своїх повноважень,

наданих законом, а підприємці мають захист від незаконного втручання держави. Принцип недискримінації сприяє рівним умовам для всіх підприємців, забезпечуючи здорову конкуренцію та рівні можливості для доступу до ринку. Усі три країни застосовують принцип пропорційності, що обмежує адміністративні заходи відповідно до мети їх упровадження, зменшуючи зайві обмеження для підприємницької діяльності.

Особливостями в кожній країні є те, що в Україні принципи підприємницької діяльності включають законодавчий захист права власності та економічної багатоманітності. Підприємці мають право самостійно формувати плани та вибирати контрагентів, що створює гнучкі умови для ведення бізнесу. Принцип добросовісної конкуренції передбачає підтримку справедливої конкуренції та заборону монополістичної практики. У Польщі возвеличується принцип свободи підприємницької діяльності, що дозволяє суб'єктам господарювання вільно починати, вести та припинити діяльність, якщо це не суперечить законодавству. Теоретично і практично утверджено засаду «дозволено те, що не заборонено законом», що забезпечує підприємцям юридичну визначеність. «Презумпція чесності підприємця» гарантує, що адміністративні органи не припускають недобросовісності без чітко визначених законодавством підстав. У Чехії підприємці мають право на вільний вибір професії та право на об'єднання для захисту економічних інтересів. Це включає свободу створювати профспілки та інші об'єднання, що забезпечує підприємцям підтримку у веденні бізнесу. Державне втручання обмежене виключно питаннями, які не можуть бути ефективно вирішені самими підприємцями або місцевими органами.

Анотація

Здійснено узагальнення та порівняння загальних і спеціальних принципів публічного адміністрування, що забезпечують права й законні інтереси підприємців в Україні, Польщі та Чехії. Було з'ясовано, що принцип верховенства права є ключовим елементом у регулюванні відносин між підприємцями та адміністративними органами в усіх трьох країнах, забезпечуючи

стабільність і передбачуваність. Принцип законності, закладений в основі публічного адміністрування, гарантував, що адміністративні органи мають діяти в межах своїх повноважень і не втручатися незаконно у підприємницьку діяльність, надаючи підприємцям адміністративне-правовий захист. Актуалізовано важливість принципу юридичної визначеності, який сприяв уникненню правових ризиків, забезпечуючи стабільність нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність. Було доведено, що принципи належного врядування, такі як недискримінація та пропорційність, сприяли рівним умовам для всіх підприємців незалежно від статусу, підтримуючи здорову конкуренцію та зменшуючи надмірні регуляторні обмеження. Розкрито специфіку кожної країни: в Україні законодавчо захищено право власності та економічну багатоманітність, а підприємці могли формувати плани й вибирати контрагентів, що забезпечувало гнучкість. У Польщі підкреслено принцип свободи підприємницької діяльності з презумпцією чесності, яка передбачала відсутність безпідставних підозр адміністративних органів. У Чехії було забезпечено право підприємців на вільний вибір професії та об'єднання для захисту економічних інтересів, де державне втручання обмежувалося лише питаннями, що не могли бути вирішені локально. З'ясовано, що принцип прямої дії норм ЄС повною мірою стосується Польщі та Чехії, тоді як для України він має обмежений характер, забезпечуючи адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів.

Ключові слова: адміністративні органи, верховенство права, загальні і спеціальні принципи, законність, захист, ключовий елемент, недискримінація та пропорційність, повноваження, презумпція чесності, принцип прямої дії, принцип свободи підприємницької діяльності, принципи належного врядування, публічного адміністрування, підприємницька діяльність, права та законні інтереси підприємців, юридична визначеність, європейські стандарти.

Samosud Zh.O. Principles of public administration to ensure the rights and legitimate interests of entrepreneurs: a comparative analysis (Ukraine, Poland, the Czech Republic)

Summary

A summary and comparison of the general and specific principles of public administration that protect the rights and legitimate interests of entrepreneurs in Ukraine, Poland, and the Czech Republic were conducted. It was established that the principle of the rule of law serves as a key element in regulating relations between entrepreneurs and administrative bodies in all three countries, ensuring stability and predictability. The principle of lawfulness, which is foundational to public administration, guarantees that administrative bodies act within their powers and do not interfere unlawfully in entrepreneurial activities, thus providing entrepreneurs with administrative and legal protection. The importance of the principle of legal certainty was highlighted, as it helps avoid legal risks by ensuring the stability of regulatory acts governing entrepreneurial activities. It was demonstrated that principles of good governance, such as equality and proportionality, contribute to equal conditions for all entrepreneurs, regardless of status, fostering healthy competition and reducing excessive regulatory restrictions. The specific characteristics of each country were revealed: in Ukraine, the legislative protection of property rights and economic diversity is emphasized, allowing entrepreneurs to independently plan and select contractors, providing flexibility. In Poland, the principle of freedom of entrepreneurial activity with a presumption of honesty is underscored, whereby administrative bodies do not make unfounded assumptions of dishonesty. In the Czech Republic, entrepreneurs are guaranteed the right to freely choose a profession and the right to associate for the protection of economic interests, where state interference is limited to issues that cannot be effectively resolved locally. It was noted that the principle of direct effect of EU norms applies fully to Poland and the Czech Republic, while for Ukraine, it is limited in scope, ensuring the adaptation of national legislation to international standards.

Key words: European standards, administrative bodies, entrepreneurial activity, equality and proportionality, general and specific principles, guarantees, key element, lawfulness, legal certainty, legitimate interests of entrepreneurs, powers, presumption of honesty, principle of direct action, principle of freedom of entrepreneurial activity, principles of good governance, public administration, rule of law.

Список використаних джерел:

1. Галуцько В., Стеценко С., Берлач А., Буханевич О., Ситников О. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану: колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
2. Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Юридична література, 2007. С. 128-132.
3. Барвіненко В.Д. Принципи європейського адміністративного права та принципи місцевого самоврядування України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2023. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.5>. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/5.pdf>
4. Бевз С.І. Принципи європейського адміністративного права як принципи адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. *Юридичні науки*. 2018. № 4. URL: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2018-4-06>
5. O vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky. Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
6. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. ст.144.
7. Zasady prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce. Urząd Miejski w Łomży. 2024. URL: <http://biznes.um.lomza.pl/invest-in-lomza/strefa-inwestora/zakladam-firme/zasady-prowadzenia-dzialalnosci-gospodarczej-w-polsce>
8. Zasady prowadzenia działalności gospodarczej w nowym prawie przedsiębiorców. Sławomir Liżewski. *Prawo.pl*. 2017. URL: <https://www.prawo.pl/biznes/zasady-prowadzenia-dzialalnosci-gospodarczej,226923.html>